

Nováčková, Jana

K automatizaci vyjadřování v publicistickém stylu

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1987, vol. 36, iss. A35, pp. [103]-109

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100642>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JANA NOVÁČKOVÁ

K AUTOMATIZACI VYJADŘOVÁNÍ V PUBLICISTICKÉM STYLU*

Publicistikou rozumíme žurnalistickou, popřípadě spisovatelskou činnost, informující veřejnost o časových otázkách a komentující je (v novinách, rozhlasu, televizi). V publicistice se postupně ustavil určitý způsob výběru vyjadřovacích prostředků, publicistický styl. Jozef Mistrík jej definuje takto (1977, s. 138): „Dnes sa publicistickým štýlom nazýva spôsob cielavedomého výberu a tematického usporiadania (kompozícia) tých spisových jazykových (lexikálních, slovtvorných, gramatických a hláskových) prostriedkov, ktoré sa používajú na pohotovú, presnú a presvedčivú informáciu verejnosti o najaktuálnejších otázkach.“

Největší vliv na podobu publicistického stylu mají společenské a politické podmínky, které vytvářejí základní předpoklad pro jeho existenci — jeho funkci. K nejdůležitějším funkcím tohoto stylu řadíme funkci informativní a formativní. Funkce informativní (sdělná, informační, obecně vzdělávací) je zaměřena na působení rozumové: publicistické útvary jsou orientovány na otázky veřejného života, problémy politické, ekonomické atd., přinášejí čtenáři aktuální informace o událostech doma i v zahraničí. Podobnou funkci mohou mít i některé texty odborné. Pro styl publicistický je však specifická funkce formativní (agitačně výchovná, agitačně propagační), která dělá z novin velmi účinný — a při zneužití zároveň nebezpečný — nástroj působení. Tisk umožňuje širokým vrstvám čtenářů vytvářet si svůj světový názor, utvářet si postoj k politickému dění, rozšiřovat si kulturní i odborný rozhled. Zároveň se v současné době, kdy se noviny stávají nejčastěji přijímanou formou psaného jazyka, zprostředkovaně podílejí i na vytvoření jazykové normy a na utváření jazykového povědomí čtenářů.

Každý z funkčních stylů si postupně vytváří i stylovou vrstvu: tvoří ji souhrn specifických výrazových prostředků, které jsou pro něj neutrální a jejichž použití v jiném stylu se jeví jako příznakové. Má vůbec publicistický styl svou specifickou vrstvu výrazových prostředků? Publicistický styl si především řadu výrazových prostředků přisvojil ze stylu odborného (termino-

* Článek je rekapitulací části diplomové práce, která se zabývá stylovou automatizací v deníku Rudé právo.

logie, zvl. ekonomické, spol. vědní zprávy); vytváří se v něm však i tendence k exaktnosti ve vyjadřování, jejímž důsledkem je multiverbivizace (*před dvěma lety vydaly výzvu všem ženám na okrese*) nebo vznik nepůvodních předložek (*v popředí pozornosti, změny v zájmu lidu ap.*). Ke tvorbě specifických vyjadřovacích prostředků dochází především v oblasti lexika, a to zvláště vznikem nových frazeologických obrátů. Pro ně je specifický neustálý pohyb, který vyplývá z těsného sepětí prostředků publicistického stylu s dobou. Většina z nich se sice jeví vzhledem k dané době jako pevná a stabilní, v textech určitého typu zcela obvyklá, ovšem v závislosti na společenském vývoji se mění, stává se dobově proměnnou. U řady výrazových prostředků užívaných v publicistice narůstá frekvence užití, avšak postupně dochází k ztrátě působivosti obsahové složky jejich původních významů. Jsou v určité době stylově velmi aktivní, bývá jich často užíváno. Jejich účinnost je nejsilnější v první fázi existence, postupně se oslabuje a v některých případech nabývají charakteru fráží a klišé. Takový otřelý prostředek pak během doby zastarává, ztrácí svoji účinnost, a proto zůstává postupně stranou užití. Pozorujeme tu jeden ze základních rysů publicistiky – automatizaci výrazových prostředků. K automatizaci v publicistickém stylu dochází v několika rovinách:

- ustálením kompozice daného periodika (umístění rubrik na stále stejném místě),

- na úrovni výstavby textů (modely kompozice jednotlivých typů zpráv, článků, referátů),

- na úrovni výstavby pojmenovávacích jednotek.

Automatizaci vedoucí ke stereotypnosti ve vyjadřování považujeme někdy za nevyhnutelnou (viz dále). Ve většině jiných situací je však stereotypnost nežádoucí, a proto dochází ze strany publicistů ke snaze o oživení textu, o tzv. aktualizaci. Publicistika k tomu využívá všech možností, které jí poskytuje národní jazyk. Zejména ve výstavbě pojmenovávacích jednotek je tu mnoho možností: prostředky knižní, hovorové, slangové, profesní, citátové. Při volbě výrazů z těchto oblastí je však třeba dbát na to, aby byl výraz srozumitelný širokým vrstvám čtenářů. Můžeme říci, že podstatou publicistického stylu je trvalé hledání nového způsobu vyjádření a zároveň zevšedňování a zastarávání tohoto vyjádření v každodenní produkci publicistiky.

Všimneme si nyní charakteru automatizace u některých typů zpráv. Jako východisko posloužila excerpta zpráv ČTK, jak je uvedl deník Rudé právo. Na nich se pokusíme automatizaci objasnit.

Jak jsme již připomněli, jsou na úrovni celku novin vyhrazena stálá místa opakujícím se informacím. Rubriky, ve kterých je důležitá právě jejich informační složka, mají svůj specifický charakter. Jsou tvořeny z ustálených prvků, slovních obrátů i celých vět; tvoří je soubor určitých modelů, do kterých jsou doplňovány konkrétní údaje. Takový charakter mají zprávy ČTK o činnosti vedoucích osobností státu, zprávy o mezinárodních návštěvách, o přijetí velvyslanců, udělování státních vyznamenání; dohromady tvoří oblast společenskopolitických zpráv a bývají zařazeny do rubriky *24 hodin ve světě, mezinárodní styky* nebo jsou uvedeny přímo na první straně čísla novin. Alespoň částečně se vyznačují opakovaným užíváním stejných modelů i tzv. denní zprávy. Přiřazujeme k nim „černou kroniku“, předpověď počasí a v zimních měsících zprávy o sjízdnosti silnic. Jde zprávy s opakujícími se situacemi

nebo jevy, a proto je tu tendence k modelovému vyjadřování zákonitá. Zaměříme nyní pozornost na charakter a využití automatizovaných výrazových prostředků ve vybraných typech zpráv.

A. SPOLEČENSKOPOLITICKÉ ZPRAVODAJSTVÍ

tvoří důležitou složku denního tisku. Informuje čtenáře o činnosti představitelů nejen našeho a ostatních států, ale i o kontaktech mezi státy. Základní model pro tento druh zpráv lze znázornit takto:

subjekt — predikační klišé $\left[\begin{array}{l} \text{objekt neosobní} \\ \text{přívodní okolnosti} \end{array} \right.$
 objekt osobní — rozlišující příznak

(Terminologie je převzata z oblasti gramatiky, což není v daném případě na závadu.)

Subjekt i objekt osobní jsou nutnou složkou modelu, ale jejich obsahová náplň se mění doplněním konkrétního údaje. Predikační klišé, které se skládá z objektu neosobního a přívodních okolností, je ve zprávě daného typu konstantní.

1. Zaslání telegramů

— *Předseda vlády ČSSR Lubomír Štrougal zaslal blahopřejný telegram předsedovi vlády Peruánské republiky Fernandovi Schwaldovi Lópezu Aldanovi při příležitosti jeho nástupu do funkce.*

— *Blahopřejný telegram zaslal ministr zahraničních věcí ČSSR Bohuslav Chňoupek ministru zahraničních věcí Spojených států mezikických Bernardovi Sepúlvedovi v souvislosti s jeho nástupem do funkce.*

Pro danou situaci je subjekt zastoupen jménem a funkcí politického představitele ČSSR, stejně jako objekt osobní, který je vyjádřen jménem a funkcí pol. představitele dané země. Predikační klišé je tvořeno přívodními okolnostmi, které jsou důvodem k zaslání telegramu. Je nutno si uvědomit, že subjekt i objekt osobní jsou v daných zemích ve funkcích stejné úrovně. Proto je možné, že při jedné příležitosti bývají zaslány dva až tři telegramy — mezi prezidenty, předsedy vlád, ministry zahraničních věcí. Ve všech těchto případech je struktura textu stejná.

2. Přijetí nově jmenovaných velvyslanců představiteli našeho státu a představiteli daných zemí

— *Generální tajemník ÚV KSČ a prezident ČSSR Gustáv Husák přijal ve čtvrtek v Praze nově jmenovaného velvyslance ČSSR ve Španělsku Milana Školouta v souvislosti s jeho nástupem do funkce.*

— *Nově jmenovaný velvyslanec ČSSR v Japonsku Gustav Šmíd předal ve středu v Tokiu pověřovací listiny císaři Hirohitovi. Při této příležitosti byl vyjádřen oboustranný zájem na dalším rozvoji vzájemně výhodných vztahů mezi oběma zeměmi.*

Subjekt je vyjádřen jménem a funkcí pol. činitele, objekt osobní rovněž.

Objekt neosobní může být vyjádřen (pověřovací listiny), průvodní okolnosti vytvářejí čas a místo uskutečnění přijetí. Jako rozlišující příznak těchto zpráv se objevuje charakteristika přijetí, která bývá vyjadřována rovněž ustálenými slovními spojeními: *v srdečném soudružském rozhovoru byly posouzeny otázky...*, *v otevřeném, soudružském rozhovoru se vzájemně informovali...*, *v přátelském rozhovoru bylo poukázáno...*, *během soudružského rozhovoru si vyměnili názory...*, *setkání se konalo v otevřeném a konstruktivním ovzduší.*

Stejná situace se zapojením do modelu nastává i v situaci při přijetí zahraničních velvyslanců představiteli ČSSR.

— *Velvyslance NSR v ČSSR Klause Meyera přijal ve středu v Černínském paláci v Praze v souvislosti s nadcházejícím předáním pověřovacích listin prezidentovi ČSSR ministr zahraničních věcí ČSSR Bohuslav Chloupek.*

3. Návštěvy zahraničních delegací v ČSSR

— *Předseda vlády ČSSR Lubomír Štrougal přijal v pátek v Hrzánském paláci v Praze ministra středního strojírenství SSSR Jefima Slanského, který je na pracovní návštěvě v Československu.*

Predikační klíše neobsahuje objekt neosobní, je vyjádřeno pouze průvodními okolnostmi. Jako rozlišující příznak těchto zpráv se objevuje vyjádření, které blíže určuje okolnosti přijetí: *pracovní návštěva ČSSR, oficiální návštěva ČSSR, pozvání ÚV KSČ.*

4. Návštěvy československých delegací v zahraničí

— *Delegace ministerstva vnitra ČSSR, vedená členem ÚV KSČ, ministrem vnitra ČSSR Jaromírem Obzinou, navštívila na pozvání kubánských partnerů Kubánskou republiku. V Havaně byla podepsána dohoda, vytyčující směry spolupráce v dalším období.*

Subjektem je zástupce ČSSR, objekt osobní chybí. Rozlišující příznak obsahují věty, ve kterých je sdělováno, jaké otázky byly řešeny.

Ve výše uvedených případech jde stále o týž model, který poskytuje pouze minimum variability. Aktuálnost je dána věcnou náplní, hodnotící výrazy jsou konvenční, protože v těchto případech jde o věci správné.

5. Předání státních vyznamenání

— *Na návrh předsednictva ÚV KSČ propůjčil prezident ČSSR Řád Vítězného února národní umělkyni Jiřině Petrovické u příležitosti jejího významného životního jubilea.*

— *Ministr hutnictví a těžkého strojírenství ČSSR Eduard Saul předal v pátek v Praze podnikovému řediteli podniku Pružinárna a strojírna Brezová pod Bradlom Juraji Reptovi Řád práce. Vysoké státní vyznamenání mu k jeho 60. narozeninám propůjčil prezident ČSSR za celoživotní angažovanou a politickou činnost.*

Subjekt i objekt osobní je vyjádřen. Predikační klíše v sobě zahrnuje objekt neosobní — vyznamenání i průvodní okolnosti, jejichž součástí je i důvod k udělení vyznamenání: *při příležitosti významného životního jubilea, za dlouholetou, obětavou, celoživotní, angažovanou práci.*

6. Oznámení o úmrtí významných osobností

— *Předsednictvo Federálního shromáždění ČSSR s hlubokým zármutkem oznamuje, že v sobotu zemřel v Praze ve věku 64 let místopředseda FS ČSSR Jaroslav Srb. Naše společnost i nejvyšší zákonodárny sbor v něm ztrácí dlouholetého obětavého funkcionáře a poslance oddaného zájmům československého pracujícího lidu.*

— *Po krátké těžké nemoci zemřela v pátek v Praze ve věku 62 let zasloužilá umělkyně Dana Medřická. Tato vynikající česká herečka začala svou uměleckou dráhu v roce 1939 v Brně, poté účinkovala v Plzni, v pražské Uránii, Divadle 5. května, na vinohradské scéně a MDP. Od 1. ledna 1960 byla členkou činohry Národního divadla v Praze.*

Subjekt je vyjádřen vlastním jménem, predikační klišé je tvořeno okolnostmi, neobsahuje objekt neosobní. Rovněž objekt osobní chybí. Rozlišující příznak je tvořen stručnou charakteristikou dané osobnosti. V těchto typech zpráv je poměrně větší variabilita v rozlišujícím příznaku. Mění se rozsah a hloubka hodnocení života a díla zesnulého.

Při zprávách z pohřbů významných osobností dochází v rámci stejné situace k opakování určitých slovních spojení: *smutečně vyzdobená síň, konalo se poslední rozloučení, u rakev zesnulého, rakev s ostatky zesulé, poslední květinové pozdravy.*

B. DENNÍ ZPRÁVY

1. Zprávy o předpovědi počasí

patří k pravidelným rubrikám našeho denního tisku. V deníku Rudé právo bývají zcela pravidelně uváděny na druhé straně listu. Jsou tvořeny modelovým způsobem; vyskytují se slovní spojení, která jsou pro ně typická.

— *V pátek bude v ČSR zataženo, občas déšť nebo přeháňky, na horách sněhové. Ranní teploty 3 st. až nula, denní 4 až 7 st. Mírný jihozápadní vítr.*

— *Ve čtvrtek bude v ČSR polojasno až oblačno, v Čechách místy, na Moravě ojediněle přeháňky, místy bouřky. Nejvyšší teploty v Čechách 16 až 18 st., na Moravě až 20 st. Jihozápadní vítr 3 až 6 m/s.*

Model tohoto typu zpráv znázorníme takto:

určení času — bude v ČSR — ranní teploty — denní (nejvyšší denní, odpolední) st. — vítr.

Zpráva tohoto typu je vlastně odborným textem, a proto jsou termíny nezaměnitelné: *zataženo, ochlazování, polojasno, jasno, sněžení, oblačno, mlhy, občas, částečně, ojediněle, místy, později.* Zprávy jsou tvořeny ustálenými spojeními, slovník pro jejich výstavbu je omezen.

2. Zprávy o sjízdnosti silnic

mají podobnou funkci jako zprávy o předpovědi počasí. Najdeme je na stránkách denního tisku každodenně v zimních měsících. Jejich charakter je dán zaměřením textu na podání stručné, věcné informace. Úvodní informace je všeobecného charakteru:

— *všechny sledované úseky silnic a dálnic na území ČSR byly v neděli sjízdné.*

Jde o vyjádření naprosto zautomatizované, objeví se i tehdy, když je sjízdnost obtížná. Další části zpráv mají specifický charakter, který je dán realitou. K jejich vyjádření bývá užíváno ustálených slovních spojení: *dálnice měla vozovku mokrou, nový sníh ležel na silnicích v okresech . . . , ve většině kraji byly vozovky holé a suché, v lesních úsecích, ve vyšších polohách horských oblastí.*

Rovněž v tomto případě jde o odborný text, který úspornou formou vyjádří maximum informací, a proto je naprosto na místě jeho ustálená forma i omezený slovník, skládající se převážně z termínů.

3. Zprávy z „černé kroniky“

patří k pravidelným rubrikám denního tisku. Čtenář zde nachází informace o počtu dopravních nehod i o jiných tragických událostech, ke kterým došlo předchozího dne; závažnější jsou mu ve stručnosti přiblíženy. Smyslem těchto zpráv není pouze informovat, ale především varovat. Statistický údaj o počtu dopravních nehod, o počtu obětí a hmotných ztrátách tvoří úvod zpráv.

— *Seďm lidí zemřelo a dalších devatenáct bylo těžce zraněno při 234 dopravních nehodách, které se staly ve čtvrtek v ČSSR.*

— *Požár stodoly s uskladněným senem Státního statku Bruntál, hospodářství Žlutý kopec, způsobil škodu přibližně za třicet tisíc korun. Příčina jeho vzniku se vyšetřuje.*

Pro tuto situaci se vytvořil model:

počet postižených (rozsah škod) — predikace způsobu postižení — průvodní okolnosti

Počet postižených je vyjádřen konkrétním číslem, způsob postižení je ve vyjádření variabilnější: *bylo usmrceno, zahynulo, bylo zraněno.* Pro upřesnění bývá doplněno hodnotícím adjektivem: *těžce, lehce.* K průvodním okolnostem tu patří určení času, celkový počet nehod a místo, které bývá nejčastěji vyjádřeno obecně — *na silnicích ČSR.* Jádrem výpovědi (počet postižených) je předsumuto na začátek věty. Tato záměna jádra a východiska má kladný vliv na srozumitelnost výpovědi, protože konkrétní údaj o počtu postižených osob je na začátku výpovědi očekáván a je tou nejdůležitější informací pro čtenáře.

Ve zprávách této rubriky můžeme najít mnohá ustálená spojení: *vznikl požár, požár zničil, škoda na osobním majetku činí, příčiny neštěstí se vyšetřují, z dosud nezjištěných příčin, ve vyšetřování se dále pokračuje, pachatelé unikli, pachatelé způsobili škodu.*

Zprávy z „černé kroniky“ jsou tedy rovněž tvořeny ustálenými slovními spojeními, avšak neobsahují takové množství termínů jako zprávy o sjízdnosti silnic nebo předpovědi počasí. Liší se od nich rovněž svojí výraznější agitační funkcí.

Analýza vyjadřování v publicistickém stylu ukazuje, že automatizace se ve značné míře využívá v oblasti zpravodajství, která má za hlavní úkol podávat rychlé, přesné a stručné informace. Proto tu dochází ke tvorbě určitých modelů pro jazykové vyjadřování dané situace, které bývají pouze doplněny nebo obměněny konkrétním faktem nebo další ustálenou vazbou. Automatizované vyjádření je tedy naprosto na místě v těch případech, kdy se situace opakuje nebo jde o odbornou informaci.

LITERATURA

CHLOUPEK, J.: Knížka o češtině. Praha 1974.

JELÍNEK, M.: O jazyku a stylu novin. Praha 1957.

MISTRÍK, J.: Štylistika slovenského jazyka, Bratislava 1977.

NOVÁČKOVÁ, J.: Stylová automatizace v deníku Rudé právo (Diplomní práce).
Brno 1984. Univerzita J. E. Purkyně. Fakulta filozofická.

**ZUR AUTOMATISIERUNG DER ÄUßERUNG
IM PUBLIZISTISCHEN STIL**

Der Verfasser vermutet in dem Aufsatz zu zeigen, daß die Automatisierung der Äußerung eine feste Stelle in der alltäglichen Produktion der Tagespresse hat und einen charakteristischen Zug des publizistischen Stils darstellt. Sie kommt ganz regelmäßig in dem Nachrichtendienst vor, der durch den sachlichen Charakter gekennzeichnet ist. Die Aktualität der Information ist durch den Inhalt und durch die konkreten Angaben ergänzt, und die formative Funktion des publizistischen Stils tritt in den Hintergrund. Die Automatisierung der Äußerung trägt hier zur Bereitschaft und Genauigkeit der Information bei, außerdem steigert die stabilisierte Ausdruckweise die Exaktheit der Information hoch.

